

Näkemyksiä eettiseen ennakkoarviointiin

Tuija Takala

Käytännöllisen filosofian dosentti, HY

tuija.takala@helsinki.fi

Taustaa

- Takala, T. ja Häyry, M., "Ethics committees in Finland: Their levels, methods and point." *Notizia di Politeia XVIII 67* (2002): 60-64.
- Takala, T., "Demagogues, firefighters and window dressers: Who are we and what should we be." *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 14 (2005): 385-388.
- Häyry, M., Takala, J., Lötjönen, S., Jallinoja, P. and Takala, T., "Ethicalization in bioscience: A pilot study." *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 15 (2006): 282-284.

Mihin eettistä ennakkoarviota tarvitaan?

- Varmistamaan, että lakeja ja ohjeistoja noudatetaan – ei kuitenkaan pelkkiä lakikomiteoita
- Tutkijat tuskin keskimääräistä epäeettisempiä?
- Eivät tiedä mikä on eettistä ja mikä ei?
- Tutkijoilla ja arvioitsijoilla erilaisia näkemyksiä siitä, mikä on eettisesti hyväksyttävää (kumpi on oikea?)
- Eettinen ennakkoarvio takaa tutkimuksen eettisyyden?

Mikä tekee arviosta eettistä?

- Eettisyys on prosessissa – tutkimus on eettisesti hyväksyttävää kun oikein koottu eettinen komitea on sen oikeassa prosessissa sellaiseksi katsonut
- Eettinen komitea heijastelee yhteisössä vallitsevia eettisiä näkemyksiä ja arvioi tutkimussuunnitelman suhteessa näihin
- Eettinen komitea tietää mikä on eettisesti oikein ja arvioi suunnitelmia tietonsa valossa

Eettisyys prosessissa

- Vrt. oikeuskäytäntö
- Oikeudenmukaisuus toteutuu kun noudatetaan oikeudenmukaisia prosesseja
- Tuomio voi yksittäistapauksissa olla ”väärä” (syyllinen vaputetaan), mutta oikeudenmukainen, koska prosessi oli oikeudenmukainen (ei esimerkiksi käytetty väärin perustein hankittuja todistusaineistoja)
- Takaako ennakoarvioinnin prosessi eettisyyden?
- Mikä tämä prosessi täsmälleen ottaen on? Kuullaanko kaikkia osapuolia ja näkökantoja tasaveroisesti yms?
- Mikä tekee prosessista eettisen?

Eettisyys yleisen mielipiteen mukaisuutena

- Demokraattinen yhteiskunta – demokraattinen kontrolli?
- Enemmistön ylivalta?
- Jäsenyys harvoin demokraattisin perustein
- Mistä tieto yleisestä mielipiteestä?
- Maallikkojäsen/jäsenet? (yleinen?)
- Miten suhtautuu komiteoiden valistus- ja kasvatusfunktioihin?

Komitea erottaa oikean väärästä

- Miten? Millä perusteella?
- Peruspositiivinen suhtautuminen tieteeseen ja tutkimukseen & maltillinen arvokonservativismi
- Kriittisempi asenne tai liberaalimpi moraalinäkemys tuottaisivat erilaisia päätelmiä
- Eri komiteat tuottavat eri ratkaisuja (mitä vaikeampi ongelma...)
- Keskeisempää eettisen ennakoarvioinnin osalta on se minkälaisia arvoja siihen osallistuvat kannattavat kuin se mitä erityisalaja he edustavat
- Erityinen etiikan asiantuntijakin (mikäli joutuu ottamaan kantaa vs. tarjoaa vaihtoehtoja tai perustelee) kantaa mukanaan omia henkilökohtaisia eettisiä näkemyksiään - etiikan asiantuntijat ovat erimielisiä
- Mikä tekee jonkin osin itse itsensä valinneen joukon näkemyksistä eettisiä?

Kysymyksiä ennakkoarvioinnista

- Minkälaisia moraalinäkemyksiä arvioitsijat edustavat?
- Miten arvioitsijat on valittu?
- Miten arviointiprosessi etenee?
- Tulevatko kaikki näkökannat yhtälailla huomioiduiksi?
- Elleivät tule, kuinka tämä perusteellaan?
- Millä perusteella lopullinen arvio tehdään?
- Mitkä ovat hyväksyttäviä perusteita? Miksi?

Arviointipaneelit

- ”Etiikka” sanana pudotettu pois
- Kansalliset, paikalliset ja insitutionaaliset
- Onko tälläinen tutkimus hyväksyttävää tässä instituutiossa? Instituution sisäiset kriteerit
- Kansallisella tasolla ongelmallisempaa, mutta ehkä (taas) demokraattisesti ohjautuneet komiteat voisivat olla ratkaisu

Ennakoarvioinnin muita ongelmia

- Lisää lomakkeita täytettäväksi
- Tutkimuksen ”etikalisaatio”
- Eettisyyden muuttuminen pakkopullaksi (useimmat haluavat tehdä oikein, mutta...)
- Eettisten vaatimusten täyttämisen (paperilla) muuttuminen taitolajiksi
- Tutkimus jatkuu kuten ennen, nyt se vain osataan kuvata ”oikein” (3 Rs)

Ongelmia... Jatkuu...

- Ellei ennakkoarvioinnin ”eettisyyttä” (mihin perustuu, minkälaisessa prosessissa syntyä jne.) kyetä perustelemaan...
- Arvioitsijat asettavat itsensä moraalisisina toimijoina tutkijoiden (ja ellei demokraattisesti valittu, myös yhteiskunnan laajemminkin) yläpuolelle
- Vahvistanee vastentahtoisuutta kasvavaa eettistä säätelyä kohtaan

On mahdollista...

- ...että valvonta lisää:
 - Byrokratiaa
 - Etiikan kiertoa (opettaa kiertämään eettistä säätelyä)
 - Kysymysten pallottelua (ongelmat, joita tutkijoiden pitäisi käsitellä siirretään eettisen komitean arvioitaviksi)

Entäpä jos

- Kevennetään ennakkoarviointia
- Lisätään tutkimustoimintaa yms. säätelevät lait ja määräykset osaksi koulutusta (ohjaajilta ja johtajilta vaaditaan erityisesti)
- Lisätään myös etiikan ja filosofian opetusta, jotta välineitä uusien ongelmien kohtaamiseen
- Ennakkoarvioinnin sijasta neuvoja-antavia elimiä (+mahdollisia pistokokeita)
- Iso osa ns. etiikasta on lailla säädeltyä ja lain rikkominen (tietämättömyys ei ole selitys) on tutkimuksessa niin kuin muillakin elämän aloilla kiellettyä – yleensä oletamme ihmisten noudattavan lakeja, miksi kohdella tutkijoita toisin
- Vastuu tekijöille voisi lisätä tekemisen eettisyyttä vrt. nykyinen malli, jossa keskeisintä on näyttää eettiseltä
- Tilanteista, joissa kohdalle tulee asioita joista ei ole säädelty – tai lain tulkinta on epävarmaa – täytyisi keskustella erikseen. Vastaus riippuu siitä, mitä ”eettisyydellä” tarkoitetaan.

Eettisyyttä (ja lainmukaisuutta) tutkimukseen

- Järjestelmä joka takaa, että tutkijoilla itsellään on ajanmukainen tieto siitä mikä on hyväksyttävää
- Instansseja, joiden tehtävänä on valistaa ja kouluttaa sekä pitää ajantasainen säätelytieto kaikkien ulottuvilla & neuvontapalvelut
- Jonkinlainen laillinen valvonta- ja valitusjärjestelmä
- Vapaa akateeminen tutkimus koskien etiikan (ja lain) perimmäisiä kysymyksiä. Uusien näkökantojen tuominen osaksi keskustelua.

Nämä olivat minun näkökulmiani
eettiseen ennakoarviointiin.

Teillä on varmasti muunlaisia.

Kiitos.